

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)*

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента
Бориславської Олени Марківни на дисертаційне дослідження Бондар
Марії Юріївни на тему “Конституційний референдум: терія та
практика”, подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право**

Питання, пов’язані з інститутом референдуму загалом та конституційного референдуму зокрема, не втрачають своєї актуальності протягом багатьох років, а сьогодні, в умовах проведення конституційних реформ, набули ще більшої ваги. Незважаючи на низку публікацій, присвячених безпосередньому народовладдю, виборам та референдумам, аналізу референдумів 1991 та 2000 років, великий обсяг проблем, пов’язаних із правовим регулюванням та застосовуванням інституту референдуму, залишається невирішеним. Що ж стосується конституційного референдуму, то недослідженість його природи, особливостей, причин та політико-правових умов застосування в тих чи інших країнах породжує низку міфів та, відповідно, хибних висновків щодо перспектив проведення таких референдумів в Україні. Враховуючи це, вибір теми дисертаційного дослідження Бондар М. Ю. заслуговує на схвалення та підтримку.

Проведене здобувачкою дослідження покликане заповнити існуючу прогалину в українській науці конституційного права та дати відповіді на низку важливих для конституційного розвитку України питань. Виходячи з актуальності проблеми, автором визначена мета дослідження та основні його

завдання, які узгоджуються з розділами дисертації і відображені у її висновках. Метою дисертаційної роботи Бондар М. Ю., як її визначила автор, є характеристика конституційних референдумів в Україні й у зарубіжних країнах та формулювання пропозицій з удосконалення національного конституційного законодавства про них. Висновки дисертації в цілому свідчать, що завдання дослідження виконані, а мета досягнута.

Дослідження конституційного референдуму, виявлення особливостей його генези і застосування в Україні та зарубіжних державах передбачає звернення до науково-теоретичної спадщини вчених-правознавців, роботи яких у сукупності утворюють доктринальну основу будь-якого дослідження. Дисертанткою належним чином опрацьовано джерельну базу, проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних учених, що досліджували та розробляли проблематику референдумів, серед яких: Ю. Г. Барабаш, Ж.-П. Жакке, К. Кобах, Д. С. Ковриженко, В. П. Колісник, В. В. Комарова, В. Ф. Коток, Л. Т. Кривенко, Л. Ле Дюк, В. В. Маклаков, Т. Маколей, В. О. Міхальов, Е. Б. Мухамеджанов, К. О. Павшук, В. Ф. Погорілко, А. О. Селіванов, О. В. Совгиря, І. П. Трайнін, С. В. Троїцький, В. А. Туманов, В. Л. Федоренко, В. М. Шаповал, А. О. Янчук та ін. Загалом при підготовці дисертації здобувачем використано достатню кількість джерел (231 найменування).

Наукові положення, викладені у дисертації, ґрунтуються на грамотному використанні сучасних підходів і методів наукового пізнання, які обрані із врахуванням визначеної мети та сформульованих завдань. Методологічні засади дослідження та його нормативна й емпірична база в цілому відповідають сучасним вимогам до наукових праць конституційно-правового спрямування. Методологічно дисертаційне дослідження Бондар М. Ю. спирається на широкий спектр наукових підходів та методів пізнання юридичних явищ, зокрема, таких як діалектичний, аксіологічний, інтегративний, системний та сутнісний підходи, метод конкретно-

історичного аналізу, порівняльно-правовий, логічний, статистичний, методи аналізу і синтезу та ін.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації у цілому не викликає зауважень. Робота, запропонована Бондар М. Ю. до захисту, характеризується системним підходом до предмету дослідження. У ній, зокрема, досліджено генезу виникнення і розвитку конституційних референдумів у світі та в Україні; виявлено ознаки та види конституційних референдумів; проаналізовано особливості застосування до конституційних референдумів принципів конституціоналізму та безпосередньої демократії; досліджено зміст міжнародних документів про конституційні референдуми, визначено відповідність їм чинного законодавства України; сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства про референдуми; узагальнено основні проблеми, які зумовили невдалий досвід проведення референдуму 16 квітня 2000 р.; охарактеризовано досвід проведення конституційних референдумів у державах Європейського Союзу та запропоновано напрями реформування законодавства України з урахуванням цього досвіду.

Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків та списку використаних джерел. Структура роботи повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. При цьому, логічна побудова структури дисертації, концентроване викладення матеріалу дослідження сприяли охопленню широкого кола проблемних питань – у роботі проаналізовано і історіографію питання, і стан дослідженості проблеми, і теоретичні проблеми інституту референдуму, а також проаналізовано практику організації і проведення референдумів в Україні.

Винесені на захист положення характеризують роботу як комплексне монографічне дослідження, яке виконане дисертанткою самостійно. Наукова

новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній конституційно-правовій науці монографічним дослідженням конституційних референдумів.

Наукову новизну дисертаційного дослідження складають такі винесені здобувачем на захист теоретичні положення:

По-перше, виокремлено конституційні референдуми в широкому та у вузькому розуміннях, а також сформульовано дефініції цих понять;

По-друге, обґрунтовано недоцільність виокремлення принципів конституційних референдумів, натомість охарактеризовано особливості застосування при підготовці та проведенні конституційних референдумів таких принципів конституціоналізму, як верховенство права, пріоритетність прав людини перед інтересами держави, конституційна законність, демократизм, та таких принципів безпосередньої демократії, як: загальність, рівність, законність, пряме волевиявлення, вільна участь у загальнодержавному референдумі, таємне голосування, особиста участь у голосуванні, однократність голосування;

По-третє, класифіковано зміни та доповнення до Конституції України в залежності від наявності вимоги їх затвердження на всеукраїнському референдумі.

Окрім цього, низка положень науки конституційного права оримали подальшого розвитку у праці Бондар М. Ю. Зокрема, йдеться про характеристику ознак українського конституційного референдуму; класифікацію конституційних референдумів у залежності від необхідності надання їх рішенням правової форми; вдосконалення чинного законодавства України у сфері конституційних референдумів, з урахуванням невдалого досвіду українського конституційного референдуму 16 квітня 2000 р., та відповідної судової практики.

Цікавими є розроблені Бондар М. Ю. пропозиції, зокрема щодо застосування конституційного референдуму для прийняття нової редакції

Конституції України; встановлення конституційної відповідальності для вищих посадових осіб держави за порушення референдного законодавства; внесення змін до чинного законодавства України з урахуванням європейських стандартів у сфері конституційних референдумів, а також власного досвіду (референдуму 2000 р.) та досвіду конституційних референдумів у зарубіжних країнах, зокрема Бельгії, Данії, Ірландії, Франції.

Варто зауважити, що сформульовані положення, а також висновки і пропозиції, розроблені дисертанткою, є достатньою мірою аргументовані. Усе це в сукупності обумовлює належний рівень наукової достовірності дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Про наукову цінність та практичне значення дисертаційного дослідження Бондар М. Ю. свідчить те, що авторка окреслила пріоритети та напрями для подальшого наукового аналізу окремих аспектів конституційного референдуму, а висновки та пропозиції, сформульовані в роботі дадуть змогу розширити наукове уявлення про розуміння і практику реалізації референдуму як форми безпосередньої демократії, сприятимуть її запровадженню у правову систему України.

Положення дисертації є авторськими розробками Бондар М. Ю. По темі дисертації опубліковано шість наукових статей, з них п'ять - у виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук, та одна стаття – у виданні іноземної держави, а також тези шести виступів на науково-практичних конференціях.

Публікації Бондар М. Ю. підготовлені на належному рівні і достатньо повно репрезентують матеріали дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Важливість для науки та галузі права результатів, одержаних автором дисертації, їх теоретична й практична значущість полягає у тому, що головні результати дослідження можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості, у правозастосовній діяльності. Крім

того, вони можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі – при викладанні курсів конституційного права, а також під час підготовки монографій, підручників, посібників.

Оцінюючи у цілому позитивно проведену автором дослідну роботу та її результати, слід висловити деякі зауваження й побажання, врахування котрих, на нашу думку, сприяли б подальшим розробкам із означеної проблеми:

1) Дисертантка розглядає поняття конституційного референдуму у широкому та вузькому значеннях. Під конституційним референдумом у його широкому значенні вона пропонує розуміти “форму безпосередньої демократії та легітимний спосіб реалізації народного суверенітету на загальнодержавному рівні, спрямований на схвалення принципів державного і суспільного ладу, прав і свобод людини і громадянина” (С. 39).

Виходячи із цього визначення, предметом конституційного референдуму у широкому значенні є принципи державного і суспільного ладу, а також права і свободи людини та громадянина. Враховуючи таке широке трактування предмету конституційного референдуму, незрозумілим видається його співвідношення із загальнонаціональним (всеукраїнським) референдумом, адже чи не кожен такий референдум можна трактувати як такий, що стосується прав та свобод людини і громадянина.

2) Дослідження більше б виграло з позицій наукової обґрунтованості та повноти, якби серед ознак, що відрізняють конституційні референдуми від законодавчих та інших видів референдумів (С. 38-39), автор дослідила зв'язок між конституційним референдумом та установчою владою народу. Так, серед згаданих ознак дисертантка наводить вищу легітимність основного закону чи змін до нього, що схвалені шляхом конституційного референдуму. При цьому, однак, не наголошується, що така ознака є похідною від природи конституційного референдуму, який є способом безпосередньої реалізації саме установчої влади, що й зумовлює підвищену легітимність таких конституцій.

3) На захисті варто також уточнити, чи розрізняє автор такі поняття як “прийняття” та “схвалення” конституції на референдумі. Так, на С. 165 зазначено: “Прямим народним волевиявленням схвалена значна частина чинних конституцій, а саме: Данії 1953 р., Франції 1958 р., Іспанії 1978 р., Польщі 1997 р”. Проте із згаданих конституцій лише дві були прийняті на референдумі (конституції Данії та Франції), натомість в Іспанії та Польщі референдум застосовувався лише для остаточного схвалення конституцій після їхнього прийняття парламентами. Відповідь на це питання має важливе значення, оскільки якщо брати до уваги способи прийняття чинних конституцій європейських держав, то із більш ніж 40 із них референдумом приймалися лише 6. В той же час, близько 10 конституцій, після їхнього прийняття парламентами, схвалювалися на референдумах (ще близько 15 приймалися виключно парламентським способом, близько 10 – спеціально створеним установчим органом).

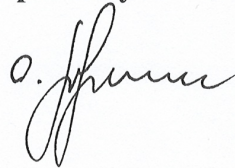
Викладені зауваження та пропозиції зумовлені дискусійним характером розглядуваної проблеми та не впливають на загальну високу оцінку рецензованої дисертації, яка є самостійним творчим дослідженням складної конституційно-правової проблеми. Натомість вони спрямовані на спонукання до подальшого наукового пошуку та дослідницької роботи здобувачки у цьому напрямі.

Враховуючи усе викладене вище, можна зробити узагальнюючий висновок: дисертація Бондар Марії Юріївни на тему «Конституційний референдум: теорія та практика» є закінченим монографічним дослідженням, вона виконана на належному науково-теоретичному рівні, забезпечує повноту розв’язання актуальної наукової проблеми і є вагомим внеском у розвиток науки конституційного права України. Дисертація та автореферат відповідають встановленим вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 № 567, а Бондар Марія Юріївна заслуговує присудження їй

наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка**

О. М. Бориславська

Підпис кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка підтверджую

Вчений секретар

доц. Грабовецька О.С.